

logica
Maarten Meester
school
talige orde
authentiek
René ten Bos
filosofie
Ruud Klarus
standpunten
Wouter Sanderse
Gert Biesta
filosoferen
leraar
Miriam van Reijen
Humberto Schwab
deugden
goed
Kees Boele
en schoon
agoramodel
ethica
levenskunst
fysica
Fedor de Beer
onderwijs
Maarten Doorman
kennis verwerven
kinderen
Erno Eskens

Waar, goed en schoon onderwijs

Ruud Klarus en Fedor de Beer (red.)

ISWW UITGEVERS

Inhoud

Voorwoord Kees Boele	7
[Plato]	10
Inleiding Erno Eskens	13
De drie gratiën van het onderwijs	
[Aristoteles]	29

Deel A *Hoe werkt het onderwijs?* **De Fysica van het leren**

[Aurelius Augustinus]	34
Hoofdstuk 1 Ruud Klarus	37
Leer ik of doen mijn neuronen dat?	
[Desiderius Erasmus]	62
Hoofdstuk 2 Maarten Doorman	65
Émile, Punselie en Bolmikkelke	
Over wat we onze kinderen van de canon willen leren en hoe.	
[Jan Amos Comenius]	79
Hoofdstuk 3 Gert Biesta	82
Metten wat we waardevol vinden, of waardevol vinden wat gemeten wordt?	

[René Descartes]	102
Hoofdstuk 4 Humberto Schwab Red ons Socrates	105
[John Locke]	127
Hoofdstuk 5 Ed Weijers Filosoferen met kinderen in perspectief gezien	130
[Benedictus Spinoza]	149
Hoofdstuk 6 Maarten Meester Filosoferen met pubers, hoe doe je dat?	153
[Jean-Jacques Rousseau]	169

Deel B *Hoe praten we in het onderwijs
en over onderwijs?*
De Logica van het leren

[Immanuel Kant]	174
Hoofdstuk 7 Wouter Pols Werk, handelen en subjectiviteit	177
[Friedrich Nietzsche]	195
Hoofdstuk 8 Miriam van Reijen Filosofie: niet alleen voor de school, maar ook voor het leven!	199

[John Dewey]	221
Hoofdstuk 9 Joep Dohmen	224
Over de toekomst van ons onderwijs. Pleidooi voor een moreel Bildungsprogramma	
[Michel Foucault]	245

Deel C *Waar toe dient onderwijs?* **De Ethica van het onderwijs**

[Amartya Sen]	250
Hoofdstuk 10 Gerard van Stralen	253
Bildung voor leraren met het Bildungsagoramodel	
[Richard Sennett]	278
Hoofdstuk 11 René ten Bos	282
Heel de leerling (Een brief van een vader aan zijn zoon)	
[Fernando Savater]	300
Hoofdstuk 12 Wouter Sanderse	304
Karaktervorming in het onderwijs	
[Peter Sloterdijk]	328
Noten	333

Voorwoord **Kees Boele**

We praten in het onderwijs veel over effectiviteit van leerprocessen, leerprestaties (evidencebased natuurlijk), prestatie-indicatoren (zoals overhead, contacttijd), de student centraal, levenslang leren, enzovoorts. Maar waartoe dienen die processen eigenlijk? Waarom geven we onderwijs? Over die doelen praten we helaas niet zoveel. ‘We verleren als we niet uitkijken wat onderwijs eigenlijk is,’ aldus een aardige woordspeling van ‘opvoedingsfilosoof’ Gert Biesta, van wie dit boek een bijdrage bevat. Onderwijzen, het woord zegt het al, heeft een richting, een perspectief, een doel. Wat zijn die doelen? Biesta onderscheidt er drie: kwalificatie (je moet iets kennen en kunnen), socialisatie (je moet je leren voegen in allerlei sociale verbanden) en persoonsvorming (je moet juist onafhankelijk van die verbanden kunnen denken en doen).

Als we naar de arbeidsmarkt kijken, dan is en blijkt de kwalificatiefunctie uiteraard belangrijk, want de eisen van de samenleving worden hoger en een professional moet steeds meer kunnen. De beroepspraktijk verandert snel. We weten niet of bepaalde beroepen over tien jaar nog bestaan. Daarom zijn ‘21st century skills’ als samenwerken, kritisch reflecteren, creativiteit, transfervermogen en zelfregulatie belangrijk.

Tegelijkertijd worden het tweede en zeker ook het derde doel, persoonsvorming, steeds belangrijker. Om staande te blijven in de moderne maatschappij met zijn sterk veranderende arbeidsmarkt, zonder baanzekerheid, heb je juist ‘4 centuries before Christ skills’ hard nodig. Dat zijn de vaardigheden waarmee je bijvoorbeeld de participatiemaatschappij als professional vorm kunt geven, omdat je zelf gevormd bent.

Vaardigheden die sinds de Academie van Plato eeuwenlang het onderwijs hebben gedomineerd: persoonsvorming, onafhankelijk nadenken, creatief nadenken, moraal, enzovoorts. Daarom zei Caspar Barlaeus in 1632 bij de opening van het *Atheneum Illustre*, de voorloper van de Universiteit van Amsterdam, dat zijn studenten *mercator sapiens*, wijze kooplieden, moesten worden. Anders kun je zomaar door geldzucht bevangen worden en stort je de wereld in een financiële crisis. Dan ben je misschien financieel zeer *gekwalificeerd*, maar vooral met je eigen club *gesocialiseerd* en... persoonlijk misvormd. Onderwijs is meer dan opleiden of kwalificeren. Daarom is 'Naar een lerende economie' – de titel van een recent rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid – toch eigenlijk een wat magere kreet. Een economie *kan* helemaal niet leren. *Mensen* leren. De hele maatschappij moet leren. En economische relevantie is niet het een en al.

Persoonsvorming, in combinatie met kwalificatie en socialisatie, is nu precies de unieke betekenis van het publieke hoger onderwijs. Een echte school is geen bedrijf, maar een institutie, die mensen vormt, recht doet aan alle drie de doelen van onderwijs. We moeten van instituties (zoals een hogeschool, de rechtsstaat, de kerk, het koningshuis, het gezin, het parlement) geen organisaties (zoals ondernemingen) maken. Instituties kan men omschrijven als associaties van mensen waarin bepaalde vormen van gedrag een normatieve geladenheid krijgen. Ze zijn niet alleen *dóór* mensen gevormd, ze *vórm*en ook mensen. Wim van de Donk (voormalig voorzitter van de WRR) omschrijft instituties als werk- en oefenplaatsen voor democratisch burgerschap, die hard nodig zijn, omdat bijvoorbeeld de rechtsstaat ons niet aangeboren is. Instituties spelen daarom een belangrijke rol in processen van socialisatie, opvoeding, burgerschap en zingeving. In organisaties daarentegen gaat het weinig over waarden. Alles is gericht op efficiency en doelmatigheid. De focus ligt dus bij de middelen. Bij een institutie gaat het om de vraag *waarom* je universiteit of overheid of hbo-instelling bent. En daarmee gaat het om waarden, normen, zin en betekenis. Daarom zou het in instituties ook om geschiedenis, om waarden moeten gaan die in een traditie zijn overgedragen en op de toekomst zijn gericht. Organisaties zijn vooral toekomstgericht. Een institutie als een school heeft zich vooral af te vragen: waar staan we voor, wat is hoger beroeps-

onderwijs in deze tijd, wat is vorming van jonge mensen nu? Het boek dat u nu in handen heeft is een zeer welkome bijdrage aan deze vormingsfunctie van het onderwijs en daarmee aan het borgen van het institutionele karakter van onderwijsinstellingen. Om helder te krijgen wat die vorming inhoudt, grijpen de auteurs terug op de klassieken. En dat is altijd verstandig in tijden die zich kenmerken door verarring en gebrek aan inhoudelijk perspectief en richting. U krijgt een mooie doorsnede uit de filosofiegeschiedenis, van Plato tot Sloterdijk. Het mooie ervan vind ik dat het niet alleen een serie klassieke inzichten opnieuw voor het voetlicht haalt, maar ook vele interessante verbanden legt naar het onderwijs van nu. Ook bevat het bruikbare inzichten met betrekking tot wat wij thans noemen 'governance vraagstukken'. U kunt het boek in zijn geheel lezen. Het leent zich ook prima om in te grasduinen en te gebruiken als een soort kwaliteitsgrabbelton, want als je in het onderwijs werkt zijn er voortdurend kwesties waarover je je als docent, onderzoeker, leidinggevende of ondersteuner hebt uit te spreken en die om richtinggevende conclusies vragen. Wat is het dan mooi dat er bronnen zijn, zoals dit boek, waaruit je kunt putten als je om ideeën verlegen zit die je nieuwe of juist bijna vergeten klassieke inzichten kunnen aanreiken, of die je in staat stellen om eigen voorlopige ideeën kritisch te spiegelen.

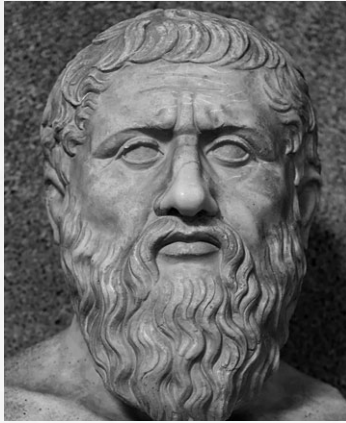
Dit boek vormt in zekere zin de bekroning van een reeks getiteld "Wat is goed onderwijs?". Ik spreek in dit voorwoord graag mijn waardering uit voor onze lector Ruud Klarus, die deze reeks in het leven heeft geroepen.

Ik hoop dat u het boek net zo verrijkend en stimulerend vindt als ik.

Kees Boele

Voorzitter College van bestuur
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Plato

(427-347 v. Chr.)

*‘Laat kinderen dus niet leren onder dwang,
maar spelenderwijs’*

De Griekse filosoof Plato wordt algemeen beschouwd als de eerste ‘grote’ pedagoog. Plato was een leerling van Socrates (470-399 v. Chr.) en zijn leermeester treedt in Plato’s *Dialogen* steevast op als hoofdpersoon. Volgens Socrates dicteert een goede leraar zijn leerlingen geen waarheden, maar helpt hij hen slechts door het stellen van vragen de ware kennis te ‘herinneren’ die in ieder mens besloten ligt. Zelf was Plato leermeester van Aristoteles en oprichter van de Academie, een filosofieschool die bijna duizend jaar zou bestaan.

Plato is van mening dat er een absolute, onveranderlijke werkelijkheid bestaat, een wereld van ideeën, van onveranderlijke vormen waarvan alles in onze zintuiglijke werkelijkheid slechts een kopie is. Deze ideeënwereld is (alleen) voor de geest toegankelijk en maakt dat we de gemankeerde kopieën in de voor ons zichtbare wereld via ons bewustzijn als ‘paard’, ‘varken’ of ‘eend’ herkennen. Onze kennis over de wereld is volgens Plato dus kenbaar via de rede.

Sapere aude! - Durf te denken! Het motto van de Verlichting en eeuwenlang een belangrijke onderlegger voor onderwijs en opvoeding. De afgelopen decennia is de oproep van Kant ondergesneeuwd geraakt in het onderwijs. Onderwijs is in de ban geraakt van beleidsplannen, rendementen en kwaliteitstoetsen. In dit boek gaan dertien filosofen terug naar de kern van de zaak. Ze stellen drie fundamentele vragen: hoe werkt het onderwijs, wat mag de samenleving van het onderwijs verwachten, en waartoe moet het onderwijs dienen? Het zijn klassieke vragen die samenhangen met de aloude filosofische zoektocht naar het ware, het goede en het schone.

De filosofen geven hun visie op onderwijs, zonder zich af te vragen of wat zij schrijven wel past in het heersende vertoog anno nu. Dit maakt hun teksten 'anders' en de moeite van het lezen waard. Door dwars en verder te denken zoeken ze een antwoord op de vraag hoe het onderwijs kan voorbereiden op een toekomst die we nog niet kennen.

Met bijdragen van: Gert Biesta, Kees Boele, Fedor de Beer, René ten Bos, Maarten Doorman, Joep Dohmen, Erno Eskens, Ruud Klarus, Maarten Meester, Wouter Pols, Miriam van Reijen, Humberto Schwab, Ed Weijers, Wouter Sanderse en Gerard van Stralen.

